

ISTORIA ROMÂNILOR: O ISTORIE CONFLICTUALĂ?

Lucian Boia

Tentația unei istorii conflictuale nu definește cîtusi de puțin o înclinare specific românească. Așa s-a prezentat istoria de la începuturile ei și este de văzut, în ce măsură, abordările structurale ale acestui secol vor reuși să impună, cu adevărat, o nouă paradigmă în reconstituirea trecutului; ne putem îndoi, privind în jurul nostru și constatînd seducția exercitată asupra omului contemporan de întreaga gamă a evenimentelor ieșite din comun, de tot ce înseamnă ruptură, violență și conflict (manifestări amplificate și imprimare în conștiințe prin mass media). Istoria așa a început, prin discursul grecesc asupra a două conflicte majore: războaiele medice la Herodot, războiul peloponeziac la Tucidide, și aceasta a rămas nota sa dominantă, cel puțin pînă la afirmarea noilor curente din istoriografia ultimelor decenii. Ce s-ar fi întîmplat dacă Tucidide ar fi scris nu istoria războiului peloponeziac, ci o istorie a civilizației grecești în secolul al V-lea? Nu aceasta era însă sensul dat istoriei și, în ciuda interesului crescînd, de-a lungul epocii moderne, pentru fenomenele de viață socială, de cultură și de civilizație, istoria a continuat să fie jalonată, în principal, de evenimentialul politic. Secolul al XIX-lea a însemnat punctul cel mai înalt atins de un asemenea tip de discurs, fiind un secol conflictual prin excelență: națiuni contra națiuni, rase contra rase sau, în viziunea lui Marx, clase contra clase. Îndeosebi decupajul național a fost de natură să dea o nouă justificare și un nou impuls spiritual și așa conflictual al istoriei. Istoria fiecărei națiuni europene a ajuns să se rezume la un lung șir de lupte împotriva celorlalte alcătuirii similare (proiectîndu-se în trecut spațiile naționale actuale și tipul de contradicții care le e specific, ceea ce a dus la o anume selecție, orientată și ideologizată, a faptelor istorice).

Cazul românesc în sine nu are așadar nimic particular. În fond, nu românii au inventat ideologia națională și trecerea istoriei prin grila

acesteia. Naționalismul, dar și separarea actuală de naționalism, sau rasismul, ca și combaterea actuală a rasismului, toate au pornit din Occident. De altfel, în toate privințele, de la becul electric pînă la ultima modă intelectuală, trăim într-o lume inventată de Occident. Problema noastră în prezent, rezultînd parțial dintr-o întîrziere mai veche, dar în cea mai mare măsură din dereglările provocate de jumătatea de secol de comunism și din incapacitatea de a le depăși după 1989, stă într-o sensibilă defazare în raport cu evoluțiile occidentale. Noi nu pregătăm o nouă sinteză, specific românească, sîntem pur și simplu întîrziați, atît în plan material cît și ideologic. Înțelegem cu greu de pildă, că ideologia națională, fără a fi în totalitatea ei depășită, este oricum completată astăzi și nuanțată prin principii și valori, care nu-i sînt neapărat superioare, dar nu-i sînt nici subordonate: ideea europeană pe de o parte sau, sub nivelul național, structurile regionale și culturile minoritare. Ca și individul, cu drepturile lui, prea des anexate pînă nu de mult proiectelor comunitare.

O asemenea perspectivă, mult mai complexă și mai fină decît monolitica ideologie națională de pînă acum, înseamnă și o reelaborare a istoriei, fiindcă, oricît ar părea de paradoxal, trecutul se schimbă odată cu prezentul (evident, nu trecutul real, ci raporturile noastre cu el, discursul nostru despre trecut). De pildă, interpretarea românească a celor două războaie mondiale continuă în genere pe linia tradițională (promovarea intereselor naționale, eroismul ostașului român ...). În Occident tonul s-a schimbat. Un accent apăsător se pune asupra suferințelor îndurate de populație, asupra masacrului care a fost în fond acest război, luptă oarbă între națiuni aparținînd aceleiași civilizații europene. Este un război văzut nu numai la nivelul național (perspectivă, firește, legitimă), ci și la nivelul individului (în asemenea măsură încît în Franța apare acum sugestia reabilitării celor care au fost executați pentru nesupunere sau dezertare), ca și, firește, din actuală perspectivă a integrării europene. Noi continuăm să mizăm aproape exclusiv pe componenta națională, ca și cînd *individul* sau *Europa* ar fi concepte de rang secund.

Discursul comun despre trecutul nostru (așa cum apare de pildă în manualele școlare) continuă să facă o distincție netă între *noi* și *ceilalți*, așezînd raporturile respective mai curînd în tiparele conflictului politic și militar decît ale interferențelor culturale. Este de depășit, în această privință, o întregă mitologie. Conflictul cu turcii - temă predilectă a epopeii medievale românești în ultimele două secole - ne oferă un gen de

“histoire-batailles” care împinge în umbră o țesătură istorică mult mai complexă. Adunați laolaltă, anii de conflict ocupă prea puțin din jumătatea de mileniu de integrare a unei bune părți a spațiului românesc în lumea sud-est europeană dominată și unificată de Imperiul Otoman. Eroismul și victoriile aparțin unui tip de discurs de secol XIX, poate nu cu totul depășit astăzi, dar oricum insuficient, și cu siguranță insuficient în planul unui demers istoriografic demn de acest nume (de altfel, revizuirile practicate de profesioniști sînt în curs, dar ele au pătruns prea puțin în conștiința publică sau în manuale). Cert este că invocatele victorii nu au împiedicat țările române să intre în spațiul otoman, ceea ce a marcat decisiv întreaga lor evoluție social-economică, politică și culturală. Astăzi ne aflăm într-un anumit punct al istoriei nu fiindcă ne-am bătut cu turcii, ci fiindcă am fost împreună cu ei. Să constatăm fie și numai ponderea semnificativă a cuvintelor de origine turcă în limba română; se știe că Alexandru Cihac le aprecia, acum mai bine de un secol, cam la o cincime din vocabularul românesc: exagerare care pornea însă de la o realitate lingvistică. Sînt cuvinte care definesc mai ales elemente de civilizație; oricum, ele n-au fost însușite pe cîmpul de luptă:

La fel stau lucrurile și cu cealaltă jumătate a spațiului românesc care a participat la istoria Europei centrale. Și în această privință, ne-am obișnuit să punem prea apăsător accentul pe conflict: conflict cu ungurii în primul rînd. Conflicte au existat, firește (viața înseamnă și conflict, istoria înseamnă și conflict), dar ele nu se cade să oculteze o istorie comună pe care au parcurs-o românii, în principal, alături de unguri și germani. Există o marcă a istoriei pe care o poartă și astăzi partea teritoriului românesc care a aparținut cîndva Ungariei, apoi Imperiului Habsburgic, marcă distinctă de a celorlalte ținuturi românești. A dovedit-o printre altele, în manieră frapantă, în ultimii ani, geografia electorală: nu numai ungurii din Transilvania și Banat, ci și românii au votat aici sensibil diferit de românii din Muntenia sau Moldova. Ceea ce înseamnă că au gîndit diferit, în spiritul unei ierarhii de valori care nu e identică pentru toți românii.

Și reconstituirea istoriei noastre moderne privilegiază conflictul și, în genere, evenimentialul, în dauna unei istorii structurale și de civilizație. Pare a avea viață lungă ideea, intens susținută în vremea lui Ceaușescu, a priorității, aproape exclusivității factorilor interni (reflex istoriografic al principiului politic de neamestec străin în treburile proprii țării). O istorie,

așa cum apare în manualele școlare, care pune accentul aproape numai pe evoluțiile strict românești și pe modul cum s-a făcut România, ea singură, între 1821 și 1918, este de-a dreptul falsă. Civilizația modernă, încă odată, nu românii au inventat-o. Ea este un produs de import, evident cu adaptările de rigoare, fiindcă fiecare receptează în felul lui. Este însă uluitor cum manualul școlar de istorie poate să nu spună nimic despre influența occidentală, și îndeosebi franceză, în bună măsură și germană, în veacul trecut. Din eveniment în eveniment se trece peste ceea ce este cu adevărat esențial: procesul de constituire a civilizației române moderne.

Chiar punctul de plecare, bine întipărit în mintea multora, este cu totul discutabil: revoluția lui Tudor din 1821 (din nou un eveniment, din nou un conflict). Merită reamintit că pe la sfârșitul anilor '60 și la începutul anilor '70 s-a desfășurat o lungă discuție privitoare la începutul epocii moderne (foarte caracteristică pentru mania comunistă a periodizărilor). Românii trebuiau să știe precis când a început epoca modernă, când a început istoria contemporană ..., totul trebuia minuțios jalonat pentru a nu naviga la întâmplare spre societatea radioasă de mâine. Soluțiile propuse au fost inițial variate, dar pînă la urmă a tranșat faimosul *Program* al Partidului din 1975. S-a precizat acolo că epoca modernă începe odată cu Tudor la 1821, și de atunci tot așa începe. Nu vrem să spunem că partidul comunist, cel dintîi, ar fi plasat în această poziție excepțională momentul 1821. Tudor personifică unul dintre marile mituri ale românilor, unul dintre cele mai persistente și mai multifuncționale: mit liberal în secolul al XIX-lea, mit legionar în anii '30, mit comunist, atît în varianta antinațională a anilor '50, cît și în varianta naționalistă a erei Ceaușescu. Întrebarea legitimă este însă dacă momentul 1821 înseamnă cu adevărat actul declanșator al epocii moderne, cu cele două mari coordonate ale sale: modernizarea societății românești și ideologia națională. Spre deosebire de alți istorici, în fapt de majoritatea lor, Eugen Lovinescu aproape nici nu-l pomenea pe Tudor în *Istoria civilizației române moderne*; pentru el, cheia modernității românești stătea în raporturile de ordin cultural stabilite cu Occidentul. Și tot în spiritul unei istorii structurale, dar orientată spre social și economic, Ștefan Zeletin, în *Burghezia română*, prefera să rețină momentul Adrianopol și evoluțiile comerciale care au decurs de aici. În fond, nu atît despre periodizări este vorba, cît despre ponderea acordată factorilor istorici. Totul depinde de tipul de istorie pe care îl avem în vedere. O istorie concepută într-un nou

spirit, detașată de tradiționalul evenimential eroic, trebuie să reexamineze și să pună sub semnul întrebării toate datele fundamentale ale istoriei românești, nu pentru a le anula, și nici din spirit gratuit de contrazicere, ci pentru a le redefini, în raport cu un proiect istoriografic care nu mai poate fi nici cel al secolului al XIX-lea, nici cel al anilor anteriori revoluției din 1989.

Raporturile cu ceilalți, în conștiința istorică românească, prezintă două ipostaze contradictorii. Rolul lor apare estompat sau, dimpotrivă, amplificat, în funcție de sensul evoluțiilor: pozitive sau neegative. De regulă, cele bune ne aparțin, cele rele sînt opera străinilor. Ceea ce definește o supărătoare lipsă de spirit autocritic, o foarte redusă capacitatea de evaluare a propriilor răspunderi și propriilor greșeli. Actele politice românești sînt sistematic justificate, chiar atunci cînd global ne frapează lipsa de consecvență. Noi am procedat corect făcînd alianță cu Puterile Centrale înaintea primului război mondial; am procedat apoi corect declarîndu-le război în 1916; am procedat din nou corect încheind pace separată în 1918; și iar am procedat corect intrînd în război alături de Germania în 1941, dar nu mai puțin corect întorcînd armele împotriva Germaniei în 1944 ... Și așa mai departe, dacă vrem, pînă astăzi. Firește, fiecare decizie în sine poate fi justificată. Toate la un loc însă (și li s-ar putea adăuga și alte oscilări, chiar dacă mai puțin dramatice, unele de dată foarte recentă) conturează, de data aceasta din perspectiva *celorlalți*, imaginea unui partener român deloc sigur. Oare pentru lipsa de credibilitate de care suferim nu avem nici o răspundere ?

Ne asumăm adesea meritul întreg pentru rezultate ale unor procese istorice infinit de complexe. Constituirea României Mari este un exemplu. Fără participarea României la război este greu de presupus, într-adevăr, că s-ar fi ajuns la înfăptuirea Marii Uniri. Dar nu este mai puțin adevărat că am cules atunci roadele unor restructurări istorice de mult mai mare anvergură. Nu trebuie uitat că România nu a fost victorioasă, ci înfrîntă în acest război. Deznodămîntul conflictului nu a depins de noi, ci de înfruntarea dintre marile puteri. Nu noi am provocat revoluția din Rusia, și nici destrămarea Austro-Ungariei. Rezultatele dobîndite au fost mult mai mari decît ponderea noastră efectivă în înlănțuirea evenimentelor. Ceea ce s-a realizat în 1918 a dus la rescrierea întregii istorii anterioare, cu adaptări și deformări considerabile. Am început să afirmăm, să credem chiar, că timp de veacuri unirea Transilvaniei fusese marele vis al

românilor. Dar unirea *cu cine* înainte de 1859 ? De fapt, chiar după această dată, și în ciuda conturării în imaginar a unei Româнии ideale (“de la Nistru pîn’la Tisa”), nu a existat pînă la primul război mondial vreun proiect consistent de acest gen (fiind formulate în schimb numeroase planuri vizînd federalizarea monarhiei habsburgice, autonomia Transilvaniei sau o mai echitabilă reprezentare a românilor în sistemul politic al Ungariei). Nici după 1914 nu s-a manifestat o unanimitate în privința priorităților românești. Deși minoritar, curentul care preconiza alianța cu Germania (din teama, justificată, de Rusia) nu a fost chiar lipsit de motivație și a numărat personalități de prim rang ale elitei politice și culturale românești. Oricum, se sparge imaginea unui eveniment care *trebuia* neapărat să se producă, fiindcă așa cerea istoria, cu rădăcini într-un trecut multiseclar, și îmfăptuit, într-o impresionantă unanimitate, de români și numai de români.

Mitul vinovăției celorlalți, și lipsei noastre de orice răspundere, funcționează în toată splendoarea atunci cînd se discută despre instaurarea comunismului în România. Este mai întîi “complotul” pus la cale de cei “trei mari” la Italia și apoi, firește, ocuparea Europei Răsăritene și Centrale de Armata Roșie. Se înțelege că fără expansiunea sovietică nu s-ar fi instaurat regimurile comuniste în această parte a Europei. Dar nu se poate pune pur și simplu *punct* după o asemenea simplă și elementară constatare. Regimul comunist a fost impus, dar el a și fost acceptat de o parte a populației românești. Interpretarea conflictuală, cu diabolizarea celuilalt (ruși din afară, unguri și evrei în interior) este insuficientă și deformatoare. Românii își au propria lor răspundere. Istoria comunismului românesc este, totuși, în principal, o istorie românească. “Noua societate” s-a construit pe fundația vechii societăți românești, exploatîndu-i antagonismele și imaturitatea civică. Faptul, de pildă, că atîți intelectuali, inclusiv exponenți iluștri ai culturii românești, nu au zăbovit prea mult pentru a trece de partea noii stăpîniri, nu poate să nu dea de gîndit. Distanțele sociale apreciabile din România precomunistă, resentimentele acumulate de unii împotriva altora, au răbufnit după 1944. Comunismul nu a făcut decît să exploateze fragilitatea societății românești, care s-a dovedit puțin capabilă de o rezistență organizată și eficientă; de altfel, aderarea la comunism, a multora, este un fenomen care nu poate fi ignorat.

Proiectul comunist a fost peste tot același, dar aplicarea lui, materializarea lui, nu au putut fi identice, deoarece societățile în cauză nu erau identice; ajunge să comparăm România cu Polonia sau Ungaria. Noi nu plătim astăzi pentru comunism în mod abstract, ci pentru varianta lui românească, pentru modul cum a fost asumat și aplicat comunismul de români. Represiunea și rezistența, rezistența și represiunea, definesc o încheștare dramatică efectivă, dar care nu poate fi generalizată. Nu mai puțin real, și încă mai reprezentativ prin masivitatea lui, a fost fenomenul resemnării și compromisului. Așa se explică și domnia discreționară a lui Ceaușescu. Totul este o chestiune de grad de reprezentativitate: la noi, "rezistenții" s-au trezit pînă la urmă izolați, semn al apatiei corpului social. Dacă nu am avut un 1956 ca ungurii sau un 1968 ca cehii, dacă nu am avut o Solidaritate și nici un lider contestatar de anvergura lui Havel, nu le putem inventa acum, în orice caz nu ar fi decent să o facem. Este corect să ne asumăm răspunderea și să ne învățăm cu ideea că toate pînă la urmă se plătesc.

A venit momentul unei priviri lucide asupra trecutului și prezentului nostru. Nu ne mai putem legăna în iluzia unei istorii eroice, mereu neîmplinite din pricina vremurilor neîngăduitoare și a unei ostilități generalizate, a unui fel de complot perpetuu împotriva României. Vom câștiga mai mult fiind mai severi cu noi decît cu ceilalți. Poate merită să inversăm din cînd în cînd datele ecuației, pentru a constata și ce am primit de la alții și cum adesea am reușit să ne facem rău noi nouă înșine. Oricum, ceea ce putem întreprinde mai util este să ne aplecăm asupra evoluției mecanismelor sociale și mentale ale societății românești, demers conducînd inclusiv la o analiză a disfuncționalităților prezente, într-un spirit care să țină seama, atît de perspectiva istoriei cît și a proiectelor actuale, de raportarea noastră la structurile și valorile civilizației europene.